
1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.01>
УДК 343.98

Іван Іванович Когутич
доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри
кримінального процесу і криміналістики
юридичного факультету

ORCID: 0000 0001 7775 0668
E-mail: kogutich@meta.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРО ОКРЕМІ ВИКЛИКИ КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УСТАЛЕННЯ

У статті проаналізовано проблему встановлення місця та ролі криміналістики в структурі вищої юридичної освіти, а також проаналізовано чинники, які негативно впливають на її розвиток, дидактичну і практичну затребуваність.

Ключові слова: криміналістика, юридична освіта, професійна діяльність, виклики криміналістиці, шляхи зміцнення криміналістики.

За наслідками Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу», на якій багатьма промовцями або авторами матеріалів (В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько, О. С. Сاینчин, В. М. Шевчук, С. І. Гонгало та ін.) були констатовані й обгрунтовані, передусім, позитивні звершення Криміналістики в умовах світової й нашої вітчизняної сучасності [1], усе ж є потреба повернутись до аналізу окремих

проблемних аспектів функціонування означеної науки і навчальної дисципліни. Серед викликів цим науково-прикладним явищам виправдано виокремити, крім іншого, зростаючий різнорівневий і різнозмістовний криміналістичний нігілізм.

Окремі питання проблеми тенденцій криміналістики вже були в полі зору вітчизняних вчених, зокрема, вже згадуваних В. А. Журавля, В. Ю. Шепітька, а також А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, М. В. Данышина, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. П. Корж, В. В. Тіщенко. Водночас, не применшуючи значення здобутків цих та багатьох інших авторів, зазначимо, що питання різноакцентованого і не завжди позитивного ставлення до цієї галузі наукового знання, особливо останнім часом, не були предметом самостійного аналізу.

Виходячи з цих міркувань, *мета* пропонованої статті полягає в теоретичному аналізі окремих суб'єктивних і об'єктивних причин нігілістичного ставлення до криміналістики та озвученні певних пропозицій, які б локалізували це явище. У межах завдань досягнення зазначеної мети черговий раз констатовано роль криміналістичної освіти в підготовці здобувачів юридичного фаху, з виокремленням чинників забезпечення її якості та адекватності сучасним потребам практики тощо.

Значення освіти для утвердження сучасної прогресивної держави і формування самодостатнього громадянського суспільства неабияк важливе. Відтак, освіта є однією із чи не найпріоритетніших сфер функціонування держави XXI століття. Цілковито мають рацію ті, хто вважає, що забезпечення якісної освіти сьогодні – майбутній інтелектуальний потенціал завтра. Крім цього, саме від системи освіти залежить також і рівень духовного розвитку держави та суспільства в цілому.

Не остеронь цього процесу перебуває і юридична освіта, яка в обов'язковому сенсі має передбачати органічне поєднання теорії й практики. Адже ця сфера, властиво і передусім, пов'язана із засвоєнням тих суспільних наук, які безпосередньо покликані забезпечувати винятково практичну діяльність. У зв'язку з цим здобувачі юридичного фаху повинні набувати широкий діапазон знань і вмінь: від засвоєння духу права, його глибокого розуміння, до напрацювання під час правничої підготовки здатності враховувати усі деталі правових відносин, приймати відповідальні рішення, що стосуються долі людей.

Аналізуючи традиційний підхід в юридичній освіті до навчального процесу, неважко констатувати наявну у ньому тенденцію отримання сукупності знань певного рівня через їхнє пряме передавання і засвоєння студентами, курсантами, слухачами тощо. Також на сьогодні реалізується система освіти, коли той, хто вчиться має можливість самостійно обирати способи і варіанти набуття рівня компетентності в обраній ним сфері майбутньої правничої професії. Однак, сучасна форма викладання різноманітних дисциплін, на жаль, не позбавлена окремих недоліків. Наразі – про вузькі, як на наші міркування, місця у навчанні криміналістиці.

Безумовно, криміналістика – складна, цікава і, на наше переконання, вже цілком самодостатня наука. У ній є чимало загадкового. Її історія – це

історія виявлення і встановлення (розкриття), розслідування вчиненого протиправного (злочинного) діяння та його попередження.

Того, хто щойно розпочинає вивчати цю науку, неunikно очікують різноманітні складні завдання: фотографування змодельованого місця події і слідів; вимірювання доріжки слідів ніг і виготовлення гіпсового зліпка; дактилоскопія і дослідження документів; складання протоколів слідчих (розшукових) дій, фототаблиць, планів і схем тощо. Виконати усі ці завдання доволі непросто. Принаймні, неминуче виникають запитання: «Що робити? Як? А головне – навіщо?»

Відповіді на все це мав би містити підручник. Чи завжди це так? І взагалі, а на яких підручниках, посібниках і курсах лекцій ми вчимо студентів криміналістиці? Чи вони адекватні сучасним вимогам і викликам?

Відповідь, скоріш негативна, аніж позитивна. Проблема в тім, що навіть найкращі навчальні матеріали з дисципліни «Криміналістика», зрозуміло, передусім, підручники – це джерела, переповнені термінами, визначеннями, переліками, узагальненнями, часто диспутами і т.і., що в основному в своїй сукупності відображає погляд самих авторів назагал на цю науку, на навчальну дисципліну, на головні категорії та інші складові її наукового апарату, і не лише. Але це – результат не суб'єктивного бажання й створеної ним ситуації, а закономірний наслідок намагання авторів відповідати своїми розробками та викладами теоретичних положень вимогам хто зна як відкаліброваних наповнень учбових планів і аж ніяк не безспірних у всі часи освітніх стандартів, якщо такі колись і були.

Відтак, на жаль, у наших з вами підручниках, навчальних посібниках, курсах лекцій тощо, як засвідчують відгуки, передусім, самих студентів, а згодом їх, як вже діючих правників, немає життя і майже зовсім немає практики.

Вони, за їхніми словами, не допомагають не те, що пересічному, а навіть найкращому студентові доступно, зрозуміло створити систему знань і навичок, яка дозволяє належно орієнтуватись у конкретних викликах, які ставить перед ним юридична практика. На безліч питань, які виникають у процесі виконання нами ж змодельованих завдань, у пропонованих підручниках, зазвичай, за оцінкою тих самих студентів, немає бажаної відповіді.

Тому розпочинати, вочевидь, необхідно зі створення такого навчального курсу «Криміналістика», який би сприяв максимальному поєднанню теорії з юридичною практикою, а, отже, підручника – із реальним життям.

Звичайно – не так просто, а можливо й не всім до снаги підготувати такий підручник. Недарма вже майже тринадцять років нічого нового в цій царині автором цих рядків особисто не запропоновано.

Звичайно, про роль і значення криміналістики написано чимало дисертацій, монографій, навчальних посібників і статей, але чомусь лише винятково вченими – криміналістами.

Принаймні, останнім часом майже не відомо жодного автора з цієї тематики серед теоретиків чи істориків права, не кажучи вже про конституціоналістів, адміністративістів та цивілістів. Ще більше, зазвичай

вони відгукуються про криміналістичні реалії, делікатно кажучи, доволі тенденційно.

Для прикладу, на юридичному факультеті ЛНУ імені Івана Франка криміналістику – як науку, переважна більшість представників галузей права зазначених напрямів сприймає назагал спрощено..., як науково-прикладне явище, що своїм знанневим наповненням асоціюється, у кращому варіанті, з перебігом фотографування місця кримінально-караної події.

За своє майже 18 – річне перебування у складі Вченої ради згаданого факультету саме це розуміння криміналістики сприймав особисто і безальтернативно. Тут воно – «a la mode». І звучало, і продовжує звучати означено відкрито, у ході обговорення серйозних наукових проблем, у присутності всіх вчених факультету, з уст поважних доцентів, професорів, а часто – і академіків. Правда, окремі з них видають свої оцінки за поблажливий жарт, або як для такого випадку казали латиняни: «cum grano salis» («з дрібкою солі», глузливо, з іронією). Жодні контраргументи, в більшому, не дієві, оскільки оперують обізнаністю «прогресивних» Європейських підходів до визначення місця криміналістики в системі тамтешнього права і освіти.

Ще більше.... Навіть чимала плеяда фахівців з кримінального права і процесу, також не зовсім адекватно ставиться до криміналістики, а саме, винятково, як до «технічного розділу» кримінального процесу.

Іншого розуміння, крім як в цілому власне так започаткованого корифеєм процесуального права академіком Михайлом Соломоновичем Строговичем і чи не найуспішніше продовженого одним з його учнів, Ларінім Олександром Михайловичем, у його аж ніяк не толерантному й науково-спірному виданні «Криміналістика і паракриміналістика» (М.: БЕК, 1996) – вони вперто не хочуть визнавати й сприймати (це притаманно вже не лише Львівщині).

Для підтвердження цієї тези правомірно запитати: «Чи знаємо ми в Україні хоча б одну захищену за останні десятиліття дисертацію з кримінального процесу, декларовану як комплексну наукову роботу в межах спеціальності 12.00.09, у якій би, крім кримінальних процесуальних питань, бодай дотично до теми, були зачеплені й криміналістичні аспекти»? Скоріш – ні, аніж – так!

Невже досліджуючи і доктринально аналізуючи процесуальні приписи й аспекти виконання слідчих (розшукових), судових дій; прийняття процесуальних, передусім, слідчих рішень; реалізації засад доказів та доказування у кримінальному провадженні; особливостей застосування окремих заходів забезпечення тощо криміналістичний сенс цих інституцій настільки не актуальний?

На думку колег процесуалістів, назагал – не актуальний. Як часто чуємо – це не їхнє. Хоча на протигагу цьому криміналісти у своїх дисертаціях, чомусь процесуальних аспектів не цураються. Хіба не в цьому також один із очевидних проявів низьковартості криміналістики в очах нашого «старшого брата».

Правда, для справедливості треба визнати, що дві назагал аж ніяк не криміналістичні дисертації все-таки відбулися у 2018 р.як такі, що містили і

криміналістичний елемент. Це – дисертація Шепітько Ірини Іванівни на тему «Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції», а також дисертація Шепітько Михайла Валерійовича «Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя».

На честь їх авторів, а також, зрозуміло, їх ідейних та наукових натхненників і порадників (Валерія Юрійовича Шепітька, Оксани Володимирівни Капліної), обидві ці дисертації, напевно, є комплексними науковими дослідженнями.

Зокрема, Ірина Іванівна досліджувала судові дії доказового характеру і з позицій процесу, і – криміналістики. А Михайло Валерійович виокремив для криміналістики цілий розділ своєї докторської дисертації (назавал підготовленої на стику 2-х спеціальностей: 12.00.08 і 12.00.09), назвавши його: «Криміналістичні засоби в системі протидії злочинам у сфері правосуддя».

Але це – справді унікальні, рідкісні випадки, майже винятки із правила традиційно індіферентного ставлення до криміналістики.

Власне тому й студент, який бажає у подальшому спеціалізуватися у галузі кримінально-матеріального чи процесуального права, не кажучи вже про конституційно-адміністративні чи цивільні галузі права, а також юрист, котрий вже практикує у цих сферах, щиро вважають, що «наука про розкриття і розслідування злочинів» їм не потрібна.

Прикро констатувати, але до такого ж висновку доходять і адвокати (на щастя, не всі), прокурори (на жаль, практично всі) та судді, які вважають, що криміналістику повинні знати, винятково, спеціалісти розслідування: тобто слідчі та експерти-криміналісти.

Веду про це мову напевне, оскільки багато хто із здобувачів наукового ступеня (в тім числі й за мого наукового керівництва), готуючи дисертацію чи проводячи дослідження інших рубрик, неодноразово отримували саме таку інформацію за наслідками проведення відповідних анкетувань).

Винні в цьому, передусім, вчені-криміналісти, які перебуваючи в своєму криміналістичному оточенні, вважаючи криміналістику лише наукою про розкриття й розслідування злочинів, звертають увагу тільки на кримінальне і кримінальне процесуальне право, оперативно-розшукову діяльність і дещо на юридичну психологію. У результаті – отримали декілька поколінь юристів, які справді, в більшому, не знають криміналістику саме тому, що вважають це знання за непотрібне.

На часткове підтвердження вищезазначених міркувань виправдано зазначити, що все актуальніше (і не безпідставно) у літературі останніх років провідні вітчизняні науковці від криміналістичного фаху (В. П. Корж, А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, В. Ю. Шепітько та ін. [2]) обговорюють питання комплексного розуміння ролі криміналістики не лише в професійній діяльності різних категорій юристів, а також у юридичній освіті взагалі.

Справді, ця проблема – комплексна. І полягає вона не лише в усвідомленні самими криміналістами обсягу своєї науки, загальних тенденцій і перспектив розвитку криміналістики. Вона пов'язана також із

детальним аналізом затребуваності положень нашої науки в різних сферах юридичної діяльності і в юридичній освіті.

Як цілком справедливо зауважено, ситуація ускладнюється ще й тим, що в документах освітньої сфери компетенції майбутніх юристів класифіковані в більшому з підстав зручних для формального контролю, а не для організації і здійснення процесу навчання. У цьому сенсі більш ніж актуальним є резюмування того, що невміння стандартизувати процес навчання призводить до спроб стандартизувати лише продукт цього процесу. Принаймні таке враження створює Стандарт вищої освіти України зі спеціальності «Право», затвердженого і введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 № 1379. У цьому документі в розділі «Спеціальні (фахові, предметні) компетентності випускника», винятково із загального контексту однієї із них, а саме «Здатності визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти», лише наближено проглядається потреба у вивченні здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня положень науки криміналістики [3].

Що ж, добре хоча б те, що розробники цих стандартів напругу не пропонують усунути криміналістику із базового комплексу учбових дисциплін.

Чому ж так стається, що в стандарті юридичної освіти, криміналістиці не знаходиться місця серед профілюючих дисциплін?

Таке нігілістичне ставлення, на нашу думку, породжено різними причинами, зокрема дещо недалекоглядними висловлюваннями і необдуманими пропозиціями окремих запевнятих реформаторів, звиклих усе робити з рівнянням на захід як безумовний зразок для наслідування. А щодо врахування вітчизняних традицій і реального розуміння необхідності криміналістичних знань для правника будь-якої спеціальності, то тут – очевидна прогалина.

Сьогодні вкотре доводиться застерігати від ухвалення непродуманих, скороспішних рішень, яких за роки реформ у нашій освіті і експериментів над нею, що тривають досі, було і без того немало. Постійно розроблялися і впроваджувалися програми, плани, модулі, оцінні системи, покликані вдихнути життя в дворівневу систему вищої юридичної освіти, а результат...

Наразі вдається локалізувати намір повсюдно перевести криміналістику до переліку необов'язкових дисциплін (що вивчаються факультативно, тобто за бажанням студентів). Але вперті реформатори обрали інший шлях – поступове нівелювання криміналістики, що, як на нас може призвести до її усунення із базового комплексу учбових дисциплін.

І ця перспектива – вже починає реалізовуватись. Передусім тому, що на утвердження сумнівних її скрижалів, частково в унісон з розробниками вищезначених стандартів, навіть деякі представники власне криміналістичної науки пропанують її вивчення у навчальних закладах системи Міносвіти у максимально усіченому вигляді. У той же час, повний обсяг знань криміналістики, так скрупульозно напрацьованих розпочинаючи, принаймні, від Г. Гросса, вони, вважають необхідними

чомусь лише для випускників, винятково, відомчих вищих навчальних закладів, тобто університетів, академій чи інститутів МВС, СБУ, ДПС України тощо (мову веду про наукову статтю Анатолія Федотовича Волобуєва і Максима Валерійовича Даньшина «Про викладання криміналістики в світлі сучасної парадигми» [4]).

Невже незбагнено колегам-авторам, що шлях цієї парадигми однозначно веде до порушення цілісності цієї науки, її традицій і, так нелегко здобутої самодостатності та обов'язковості у підготовці здобувачів правничого фаху.

Саме в такий спосіб вони, крім вже зазначеного, ще й допомагають тим, хто все інтенсивніше, м'яко кажучи, запозичує від криміналістики (якої й так, на їхню думку, забагато) певний її матеріал, намагаючись видати його за свій предметно самостійний, на кшталт: техніко-криміналістичні знання для судової експертології, тактика для «ордистики», технологія роботи зі слідами для «теорії судового пізнання» і т.д.

Правда, все це вже проходили. Воно – добре забуте старе.... Зокрема, перебороти ті часи, коли становлення криміналістики, приміром, непоодинокі судові медики, психіатри, хіміки (Фріцше, Трапп, Цікулін, Гатшер, Зеленгуров та ін.) у різний час, манер і обсяг, супроводжували своє ставлення репліками про те, що криміналістика – це, в кращому випадку, суміш судової медицини, психології, хімії та фізики. Тому, на їхнє переконання, немає сенсу серйозно обговорювати тенденції формування криміналістики, як самостійної науки, обов'язкової до вивчення майбутніми юристами.

Причетність до такого ставлення майже легендарного у минулому викладача судової медицини на юридичному факультеті колишнього Львівського державного університету імені Івана Франка, кандидата медичних наук Володимира Михайловича Зеленгурова можна прослідкувати, принаймні, з його статті «Огляд транспортних засобів при автомобільних подіях». Питання теорії і практики Львівського державного Університету ім. І. Франка. – Львів, 1958, № 4. Стосовно ж інших прізвищ, див.: Юрген Торвальд «Вік криміналістики» (М.: Прогрес. 1991) та Рафаїл Самуїлович Белкін «Історія вітчизняної криміналістики» (М.: Норма, 1999).

До слова, повертаючись до вже згаданої постаті Г. Гросса. Цій всесвітньо відомій особистості, яка «*sudore et sanguine*» утверджувала криміналістику, стало б сумно від того, що у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (на якому, свого часу іменованому «Університетом ім. цесаря Франца Йозефа (нім. Franz Josephs), він упродовж 1898-1902 рр. і викладав, і якийсь час працював на посаді декана) криміналістика набула скороченої форми, ставши, винятково, вибірковою навчальною дисципліною з кількістю годин навчання аж 36 (10 лекцій, 26 практичних) [5]. Аналогічно ситуативно почував би себе ще один не менш відомий науковець, професор Лисиченко Віталій Костянтинович (вже на жаль – ад патрес, але безстроково спільний для багатьох із нас науковий і моральний авторитет, метр криміналістики). Правда, вже – стосовно іншої вітчизняної кафедри, іншого факультету вищого навчального закладу, також із національним статусом...

Навіть відкинувши емоції необхідно наголосити, що шановні колеги-пропозиціонери назагал усіченого (чи факультативного) вивчення криміналістики, скоріш за все не враховують певні реалії, а відтак вимушено обмежують майбутніх юристів претендувати після навчання на юридичних факультетах системи Міністерства на роботу не лише «...юристом широкого профілю за спеціальністю «Правознавство», а й – спеціального профілю у всіх наявних в Україні підрозділах органів правопорядку (слідчих, експертних, оперативних, охорони громадського порядку тощо), не кажучи вже про прокуратуру, ДБР, НАБУ, суди, адвокатуру, яким знань і вмінь теоретико-конституційного чи адміністративно-цивільного спрямування для цих амбіцій, вочевидь, буде недостатньо. Їм потрібні максимально і кількісно поглиблені криміналістичні знання.

З іншого боку, створювані криміналістикою можливості не обмежуються лише кримінальною процесуальною діяльністю.

Як одна з базових юридичних наук, що становлять основу юридичних професійних знань, криміналістика здавна відіграє важливу роль не лише у сфері кримінального провадження, але і під час здійсненні багатьох інших видів правозастосовної діяльності. У міру розвитку і вдосконалення криміналістичних засобів та методів виявлення, фіксації, дослідження й використання доказової й іншої юридично значущої інформації, її роль в правозастосуванні динамічно зростає. Цьому сприяє науково-технічний прогрес, досягнення якого криміналістика відстежує і використовує у напрямі протидії злочинності як жодна інша юридична наука.

Знання криміналістичних засобів і прийомів неабияк корисні й для інших видів юридичної діяльності. Приміром, поліграф використовується не лише в оперативно-розшуковій діяльності і кримінальному процесі, але і під час вступу на державну службу, її проходженні; під час регулювання трудових і інших, безпосередньо пов'язаних з ними стосунків; у порядку надання послуг з цивільно-правових договорів тощо [6].

Доволі широко криміналістичні розробки використовуються для захисту комерційної інформації від неправомірного доступу. Завдяки техніко-криміналістичним напрацюванням виявляються підроблювання документів, у тім числі, пов'язаних з проведенням виборів. Перевірка доказів у цивільному і господарському процесах здійснюється із застосуванням рекомендацій науки криміналістики. Усе це робить цілком очевидною необхідність вивчення криміналістики студентами, які обрали цивільні або державно-правову спеціалізацію.

Зацікавлене вивчення криміналістики допомагає юристам виробити криміналістичне мислення, необхідне назагал у вирішенні будь-яких питань, що виникають під час вибудовування стосунків з партнерами, розробки текстів договорів та ін. Наприклад, знання тактики проведення допитів дозволяє грамотно побудувати вербальне спілкування, розпізнати свідомо нездійсненні обіцянки контрагентів, з'ясувати їх справжні наміри тощо.

Для будь-якої юридичної діяльності важливим є встановлення нормального психологічного контакту з учасниками комунікації, що відбувається в різних ситуаціях, для отримання потрібних відомостей.

Особливо важко це буває зробити в складних, конфліктних ситуаціях, для чого саме і згодиться арсенал тактичних прийомів науки криміналістики.

Можна навести ще чимало аргументів на користь обов'язковості повноцінного вивчення криміналістики. Але і без цього кожному грамотному та неупередженому правникові зрозуміло, що думка про другорядну роль криміналістики в юридичній освіті взагалі і в правозастосуванні зокрема – глибоко помилкова. Вона виникає з поверхневого знання криміналістики, нерозуміння її наукової універсальності, реально широких можливостей не лише в кримінальному провадженні, але й низці інших видів юридичної діяльності.

На жаль, ці можливості досі використовуються недостатньо активно, особливо в цивільному і господарському судочинстві, під час провадження в справах про адміністративні правопорушення, коли, власне, і потрібне виявлення й тактично продумане використання юридично значущих фактів.

Що ж прослідкуємо, чи справді криміналістика – це спеціальна наука, знання якої потрібні лише майбутньому або вже практикуючому слідчому?

У криміналістичній літературі можна зустріти чимало визначень науки та її предмета. У чомусь вони співпадають, в чомусь – ні. Аналіз різних точок зору – заняття нудне і невдячне, тому ми зупинимось лише на одному, якнайповнішому й точнішому визначенні криміналістики, яке було сформульовано на основі доктринального вчення з цих питань, Р. С. Белкіним.

Криміналістика – наука про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, дослідження, оцінки й використання доказів та заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальні засоби й методи судового дослідження та запобігання злочинам.

Безспірно, що криміналістика виникла і розвивається як наука, що сприяє й повинна сприяти виявленню, встановленню (розкриттю), розслідуванню й попередженню злочинів. Саме це визначено як її основні завдання.

Використовуючи криміналістичні знання і навички, слідчий отримує інформацію про вчинений злочин, відновлює дії його учасників, даючи їм правову оцінку. Якщо в цьому висловлюванні замінити «слідчий» на «практикуючий юрист», а «злочин» на «юридично значущу подію», тоді ми отримаємо схему дій будь-якого юриста. Адже основу юридичної практики, так чи інакше, утворюють такі дії, як: отримання інформації про подію з різних джерел (клієнти і працевластці, громадяни, які звернулися, свідки, особи з протилежним інтересом, документи і т. п.); перевірка і аналіз отриманої інформації – складання єдиної картини події з визначенням юридично значущих фактів; визначення відповідної правової бази – вибір закону у правової норми; правова оцінка події (кваліфікація) тощо.

Професія юриста незалежно від його спеціалізації зводиться до правильного застосування закону до конкретної практичної ситуації, яка була у минулому чи існує в сьогоденні або, можливо, матиме місце в майбутньому.

Для того, щоб правильно застосувати закон, юрист повинен мати в розпорядженні вичерпну, точну і достовірну інформацію про всі аспекти цієї

ситуації. Інформацію юрист отримує з різних джерел: з документів, від безпосередніх учасників ситуації, у тому числі тих, які мають власний інтерес, іноді прихований. Відтак, для правильного застосування закону юрист повинен уміти збирати, вивчати, аналізувати, зіставляти і оцінювати інформацію.

Тому, криміналістичні знання (теоретичні положення, навички, прийоми і рекомендації) можуть і повинні за потреби бути використані у рамках будь-якої юридичної діяльності.

На запитання: «Кому з представників юридичної професії не потрібні знання криміналістики»? – студенти найчастіше відповідають: «Юрисконсультів і нотаріусів».

Справді, на перший погляд, ці дві сфери юридичної практики дуже далекі від криміналістики, але... юрисконсульт та нотаріус постійно працюють з документами, які до них потрапляють і на основі яких вони приймають юридично значущі рішення. Правильність рішення у багатьох випадках залежить від юридичної сили і достовірності документів. Тому і перший, і другий повинні знати й уміти виявляти ознаки матеріального та інтелектуального підроблювання.

Юрисконсульт і нотаріус у процесі своєї практичної діяльності вимушені отримувати інформацію від людей. Отже, їм потрібні знання і навички, що дозволяють встановлювати психологічний контакт; отримувати й перевіряти вербальну та невербальну інформацію в процесі розпитування; виявляти і викривати повідомлену завідомо неправдиву інформацію тощо.

Правила роботи з традиційними та нетрадиційними різновидами документів (нетрадиційні в сенсі криміналістики – електронні), види, способи і ознаки їх підроблювань, технології встановлення автора й виконавця документа тощо, вивчаються відповідним розділом криміналістики, який називається «Криміналістичне документознавство». Прийоми і способи встановлення психологічного контакту, отримання й перевірки вербальної інформації, виявлення та викриття завідомої неправди розробляються в розділі криміналістики, що присвячений тактиці проведення допиту.

Відтак, юрисконсультів і нотаріусів потрібні знання криміналістики, а також практичні навички їх застосування. Зрозуміло, це не означає, що юрисконсульт або нотаріус має право проводити слідчі (розшукові) дії і використовувати безпосередньо всі досягнення криміналістики.

Юрист повинен знати і розуміти межі своєї професійної компетенції та вміти адаптувати й видозмінювати, з урахуванням специфіки своєї діяльності, криміналістичні прийоми й рекомендації, залишаючись у цьому процесі в рамках закону.

Будь-яка юридична практика несе в собі елемент розслідування. Тобто будь-який практикуючий юрист у чомусь – слідчий.

Природньо й те, що криміналістика залишається наукою, чітко орієнтованою на інтереси кримінального провадження. Ні свій науково-методологічний об'єкт, ні предмет на перший погляд вона не мусіла б ревізювати. Однак, чи це так вже важливо й категорично? Не впевнений, особливо останнім часом.

У цьому сенсі доречно визнати гнучкість, мудрість і далекоглядність тих, хто вів мову про потребу дещо розширеного підходу до

виокремлення пізнавальних можливостей, а відтак і до об'єктно-предметних інтересів криміналістики.

Передусім йдеться про багатолітнє пропагування думки, зокрема, В. Г. Гончаренком про те, що пропонувані цією наукою знання можуть бути з успіхом адаптовані не лише для кримінально судочинної, а й для будь-якої іншої діяльності, пов'язаної з отриманням та аналізом юридично значущої інформації, тобто у конституційному, цивільному, господарському, адміністративному процесах тощо [7].

Відтак, визначення предмета криміналістики може бути доповнене і сформульоване у наступний спосіб: *криміналістика – це наука про об'єктивності (закономірності) механізму кримінального правопорушення або іншого правового факту, виникнення інформації про них, а також про збирання, перевірку, оцінку і використання отриманих у цій діяльності відомостей та спеціально розроблені засоби й методи дослідження юридично значущих подій.*

За такого підходу в розумінні криміналістики, її знання можуть і за потреби повинні бути використані як у сфері кримінальної юрисдикції, так і в інших некримінальних юрисдикційних сферах, що значно, підвищить сьогоденну затребуваність цієї науки.

І останнє запитання: «Які криміналістичні знання (тобто різноманітні наукові положення про пізнання цією наукою складових її об'єкта та предмета), навіть сьогодні, є усталеними і загальноприйнятими для вітчизняних їх розробників та користувачів? І чи має це якесь значення для сприйняття криміналістики та поширеності у застосуванні?»

Переконані, що переважна більшість представників криміналістичної науки правомірно вважає, що й сьогодні в теорії криміналістики не існує однозначного, єдиноприйнятого трактування щодо жодного кардинального, визначального як для цієї науки питання, зокрема, про сутність, природу, об'єкти, предмет, систему криміналістики, структуру складових цієї системи тощо.

Хоча криміналістика одна з наймолодших наук кримінального циклу (їй лише понад 100 років), проте науковцям і практикам необхідно все ж реально відшукати бажаний консенсус з цих та багатьох інших загальнотеоретичних (фундаментальних) питань, що становлять основу науки криміналістики.

Безумовно, цей стан речей можна пояснити тим, що наведені криміналістичні категорії законодавчо не визначені, а, отже, згаданий консенсус не обов'язковий або ж, взагалі, доктринально неможливий через непримиренну природу ества криміналіста-науковця. Саме до цього невтішного висновку можна й дійти, вважаючи, що диспутам науковців-криміналістів властива тенденція, яку можна озвучити сучасним продовженням відомого ще у давнину вислову «...в суперечці народжується істина», а щодо полемік криміналістичного спрямування можна сказати «...в суперечці ця істина й помирає».

Відтак цілком справедливо констатувати, що криміналістика з багатьох питань невиправдано, без потреби до того ж неупинно «збагачується» різноаспектністю щодо розуміння одних і тих самих її складових, тобто наводнюється «фантомами» [8], перетворюючись у не завжди конструктивну та багато в чім дискусійну галузь знань.

У будь-якому випадку користі від цього немає ні науці, ні навчальній дисципліні, ні правозастосовній практиці. А часто ще й призводить до глузування (згадаймо «сім смертних гріхів криміналістики» Александра Сергєєвича Александрова).

Серед найпоширеніших причин нігілістичного ставлення до криміналістики виправдано вважати: тенденційне ставлення до криміналістики, винятково, як до «технічного розділу» кримінального процесу; невміння централізовано стандартизувати процес навчання і передбачення у ньому компетенцій за наслідками вивчення здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня положень науки криміналістики; необґрунтоване адаптування у вітчизняний освітній процес зарубіжних стандартів у вивченні криміналістики; спірні пропозиції щодо різномістовного та різнокількісного викладання криміналістики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, залежно від відомчої приналежності учбового закладу; неадекватна викликам сьогодення учбова література з криміналістики тощо.

Відтак, щоб забезпечити криміналістиці належне надійне й затребуване майбутнє необхідно: унеможливити суб'єктивні складові криміналістичного нігілізму; підготувати адекватний сучасним викликам навчальний матеріал для викладання криміналістики; авторам наукових досліджень максимально уникати тенденції, яка неминуче породжує багатолітні диспути і загромаджує доктрину науки; у межах реалізації розширеного підходу до виокремлення пізнавальних можливостей, а відтак і до об'єктно-предметних інтересів криміналістики, методологічно відкоригувати її визначення; у системі криміналістики передбачити й розробити самостійний розділ позакримінальних напрямів використання її знань, приміром, «Криміналістика у позакримінальних юрисдикційних сферах» тощо.

Перелік посилань

1. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу*: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики ЛНУ ім. Івана Франка (24 січня 2020 р., м. Львів). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 320 С.
2. Корж В. П. Тенденции развития современной криминалистики. *Сучасні проблеми криміналістики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 27-28 верес. 2013 р. Одеса, 2013. С. 186-190;
3. Шепитко В. Ю. Криминалистика XXI века: предмет познания, задачи и тенденции в новых условиях. *Современное состояние и развитие криминалистики*: сб. науч. тр. / под. ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитко. Харьков: Апостиль, 2012. С. 41–45;

References

1. *The criminal process and criminalistics* (2020): Proceedings of the Conference: International scientific-practical conference, Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. 320 p. (In Ukrainian).
2. Korzh, V. P. (2013). Trends in the development of modern forensics. *Current issues of forensics*: Proceedings of the International Conference. Odesa. P.186-190. (In Russian);
3. Shepitko, V. Yu., Yablokov N. P. (Eds.). (2012). Criminalistics of the XXI century: the subject of knowledge, tasks and trends in the new conditions. Kharkiv: Apostyl. P. 41–45. (In Ukrainian);

Розділ 1. Загальні питання криміналістики та судової експертизи

4. Волобуєв А.Ф., Даншин М.В. Про викладання криміналістики у світлі сучасної наукової парадигми. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія "Право"*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017, Вип. 24. С. 127-130.
4. Volobuev, A. F., Danshin, M. V. (2017). On the teaching of forensics in the light of the modern scientific paradigm. *Bulletin of Kharkiv National University*. Kharkiv: KhNU. Issue 24. P. 27-130. (In Ukrainian).
5. Робоча програма навчальної дисципліни Криміналістика: юридичний факультет, кафедра кримінального права і криміналістики. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2019.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1-sizpzCeEKB184rc2esFW1502g16k8We/view>.
5. *Work program of the discipline Forensics* (2019): Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminalistics. Yurii Fedkovych Chernivtsi National University. URL: <https://drive.google.com/file/d/1-sizpzCeEKB184rc2esFW1502g16k8We/view>. (In Ukrainian).
6. Правове регулювання досліджень з використанням поліграфа. URL: <https://polygraph.ua/pravove-regulyuvannya-doslidzhen-z-vikoristannyam-poligrafa>;
6. *Legal regulation of research using a polygraph*. URL: <https://polygraph.ua/pravove-regulyuvannya-doslidzhen-z-vikoristannyam-poligrafa> (In Ukrainian);
7. Гончаренко В. Г. Методологічні проблеми вчення про предмет криміналістики. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 верес. 2003 р.)*. Харків, 2003. С. 11-13.
7. *Honcharenko, V. H. (2003). Methodological problems of the doctrine of the subject of forensics. Forensics Topical Issues*. Proceedings of the International Conference. Kharkiv. P. 11-13. (In Ukrainian).
8. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистки. Москва: Норма, 2001. 240 с. С. 219-237.
8. *Belkin, R. S. (2001). Forensics: the problems of today. Topical issues of Russian forensics*. Moscow: Norma. P. 219-237). (In Russian).

ОБ ОТДЕЛЬНЫХ ВЫЗОВАХ В КРИМИНАЛИСТИКЕ И ПУТЯХ ЕЕ УПРОЧНЕНИЯ

И. И. Когутич

В статье проанализирована проблема установления места криминалистики в структуре высшего юридического образования, а также проанализированы факторы, которые негативно влияют на ее развитие, дидактическую и практическую востребованность. Приведены причины часто индифферентного, а в отдельных случаях, нигилистического отношения к криминалистике, его реальные проявления и возможности хотя бы – какой-то локализации.

В частности констатировано, что в научных кругах, прежде всего конституционно – цивилистического направления, криминалистику воспринимают в неоправданно упрощенном виде. Что является следствием распространения искаженных Европейских подходов к определению места Криминалистики в системе тамошнего права и образования; ошибочного понимания роли криминалистки в юридическом образовании вообще и в правоприменении в частности.

Замечено, что отдельные представители криминалистической науки некоторыми поспешными предложениями не способствуют развитию

криміналістики. В частности, пропагандируют ее изучение в учебных заведениях системы Минобразования только в усеченном виде. А полный объем знаний они считают необходимым лишь для выпускников ведомственных высших учебных заведений. Это недопустимо, поскольку однозначно ведет к нарушению целостности криминалистики и обязательности её изучения в полном объеме в подготовке юристов всех направлений.

Приведены и другие рассуждения в этом же контексте, и предложены действия, которыми бы можно обеспечить криминалистике надежное и востребованное будущее. По крайней мере: локализовать субъективные составляющие криминалистической индифферентности и нигилизма; подготовить надлежащий учебный материал для преподавания криминалистики; авторам криминалистических научных исследований избегать в своих разработках искусственных новаций, которые неминуемо будут порождать многолетние диспуты и усложнять доктрину; в пределах реализации расширенного понимания познавательных возможностей, а следовательно и объектно- предметных интересов криминалистики – методологически адекватно откорректировать ее определение; для расширения сферы использования криминалистических знаний в системе науки или же, по крайней мере, в системе учебной дисциплины криминалистики, предусмотреть и разработать самостоятельный раздел, например, «Криминалистика у внеуголовных юрисдикционных сферах» и т.д.

Ключевые слова: криминалистика, юридическое образование, профессиональная деятельность, вызовы криминалистике, пути упрочения криминалистики.

SOME CHALLENGES OF FORENSIC SCIENCE AND THE METHODS OF ITS FORMATION

I. Kohutych

The article analyses the problem of framing the place of forensic science in the structure of higher legal education as well as the factors that negatively affect its development, didactic and practical demand. The reasons often indifferent and, in some cases, nihilistic attitudes towards forensic science, its actual manifestations and the probability of at least some localization are given.

It is particularly stated that in scientific societies, especially in the constitutional-civil direction, forensic science is perceived in an unjustifiably simplified form. It is a consequence of the dissemination of misinterpreted European approaches to determining the place of forensic science in the system of local law and education; misunderstanding of its role in legal education in general and in law enforcement in particular.

It is noticed that some representatives of forensic science act not always adequate, promoting its study in the educational institutions of the system of the Ministry of education and science in a shortened variant. Accordingly, to prepare graduates "...lawyers-general practitioners majoring in "Science of Law" only. They claim that complete knowledge of forensic science is necessary for graduates of departmental higher education institutions only. Obviously, it is unacceptable since it breaks the integrity of forensic science, its traditions, self-sufficiency, and commitment in the preparation of applicants for the legal profession in all areas.

Other considerations in the same context are provided and the visions of actions that could foreclose forensic science a secure and demanding future are discussed.

At any rate, to make subject component of forensic science' indifference and nihilism impossible; to prepare appropriate educational materials for teaching forensic science; the authors of research should avoid artificial innovations in their studies, which will awake years of debate and degrade the doctrine of science. Within the framework of the implementation of the dispersed approach to the unification of cognitive capabilities, and therefore to the objectively substantive interests of forensic science – methodologically adequately adjust its definition. To expand the scope of use of forensic science knowledge in a system of science or, leastways, in a system of academic discipline of forensic science – forecast and develop a separate section like “Forensic science out of criminal jurisdictions”.

Key words: forensic science, legal education, professional activity, challenges of forensic linguistics, methods of forensic science formation.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.02>
УДК 343.148

Оксана Петрівна Кучинська
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя юридичного факультету

ORCID ID 0000–0003–3464–4798
E-mail: Kafedra_pravosuddya@i.ua

Оксана Петрівна Пилипчук
аспірант 1 року навчання
кафедри правосуддя юридичного факультету

ORCID ID 0000–0003–4577–0546
E-mail: o.pylypchuk0496@gmail.com

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

У статті розглядаються проблемні питання дослідження висновку експерта під час судового розгляду та запропоновані варіанти їх законодавчого врегулювання. Чинний Кримінальний процесуальний Кодекс України не врегулює питання процедури дослідження висновку експерта, зокрема: не зазначає суб'єкта, який під час судового розгляду оголошує його; не врегулює питання обсягу, який необхідно оголошувати; відсутні засоби та методи дослідження висновку експерта.

Ключові слова: висновок експерта; процедура дослідження; суд; експерт; доказ; експертне дослідження.